

Bildning för vår tids bibliotek

Karin Grönvall & Jan Hjalmarsson

Vi öppnar dörrarna till biblioteket och studenterna strömmar in. Kanske är det som arkitekten och biblioteksplaneraren Geoffrey T. Freeman skriver:

Studenterna brukar hävda att de vill uppleva sitt bibliotek som ”större än dem själva”. De vill vara en del av lärdomstraditionen, de vill ta del av dess rikedomar och de vill omfattas av de löften om framtiden som den för med sig. De vill uppfyllas av inspiration.¹

Studenterna vill bli inspirerade. En del av inspirationen skapas i känslan av att vara delaktig i en tradition och i ett större sammanhang. Är biblioteken helt enkelt platser där man känner sig bildad?

Biblioteket på Södertörns högskola fylls dagligen av studenter som sitter och studerar, antingen på egen hand eller i grupper. Men långt ifrån alla är där för att använda våra samlingar eller för att få personalens hjälp. Ändå vill de vara just i biblioteket. Varför? En av våra studenter har beskrivit det så här:

¹ Geoffrey T. Freeman, ”The Library as Place. Changes in Learning Patterns, Collections, Technology, and Use”, i *Library as Place. Rethinking Roles, Rethinking Space* (Washington, D.C.: Council on Library and Information Resources, 2005).

Jag vill inte sitta på ett café, då sitter man bara och fikar, här gör man mer det man ska göra, den här miljön studerar man i.²

Känslan av att omges av kunskap och vara del av ett kulturarv finns där. Bibliotek och bildning hör onekligen ihop, genom traditionen, och i klassisk mening genom att hysa själva lärostoffet som är nödvändigt i den personliga bildningsprocessen. Ett bibliotek rymmer böcker. Av böcker kan man bli bildad.³

Vi kommer i denna text att reflektera över relationen mellan bildning och bibliotek. På vilket sätt har bildning förknippats med bibliotek traditionellt? Och, framför allt, vad kan bildning innebära för ett modernt högskolebibliotek? Förutsättningarna för biblioteken har ändrats. Mängden vetenskaplig information har ökat explosionsartat under hela 1900-talet, och inte ens det mest traditionsfyllda bibliotek kan idag fysiskt hysa eller kontrollera den samlade kunskapen, om det så gäller ett avgränsat område. Internet har ökat tillgängligheten till denna information på ett sätt som ingen kunde drömma om för bara 20 år sedan. Denna utveckling har påverkat synen på vad kunskap och bildning är och kan vara. Filosofen Bengt Kristensson Ugglas presenterar i sin bok *Gränspassager i bildningens tid* "en samtida bildningsfilosofi" som bygger på ett tolkningsmedvetet bildningsbegrepp. Bildning i vår tid, menar Kristensson Ugglas, förutsätter att förmågan att tolka och skapa mening i det globala informationsflödet stärks. Vi vill tillämpa Kristensson Ugglas tolkande bildningsbegrepp på bibliotekets pedagogiska verksamhet, främst på vårt arbete med att undervisa studenter i att söka och kritiskt värdera information på vetenskaplig nivå. I det arbe-

² En student om varför de är på biblioteket, ur Syssla-undersökningen som ingår i det pågående projektet "Värdet av biblioteksbesöket" som är ett samarbete mellan Södertörns högskolebibliotek, Huddinge kommunbibliotek och Regionbibliotek Stockholm och som finansieras av Kungliga biblioteket.

³ Bildningens tre element: självet, lärostoffet och transformationen, är en återkommande beskrivning av den klassiska bildningsprocessen, se till exempel Lars Løvlie, "Teknokulturell bildning", i Bernt Gustavsson (red.), *Bildningens förvandlingar* (Göteborg: Daidalos, 2007), s. 161-163.

tet, liksom i övrig biblioteksverksamhet, måste vi förhålla oss till den snabba utvecklingen av informationsflödet.

Bibliotek, bildning och folkbildning

I den moderna bildningstanken som utvecklades i slutet av 1700-talet och det tidiga 1800-talet av en rad tyska tänkare fanns en stark idealisering av den grekiska antiken. En av dessa filosofer var Wilhelm von Humboldt som grundade Berlinuniversitetet i början av 1800-talet och som fick stort genomslag i den svenska universitetsvärlden. Idéhistorikern Anders Burman citerar Humboldt från en programskrift om att själva poängen med universitetet består i att ”förbinda den objektiva vetenskapen med den subjektiva bildningen” och att ”bildning uppfattades som en process i vilken den enskilda förverkligar sina inre förmågor”.⁴

Universitets- och högskolebiblioteken är förbundna med biblioteksväsendet i stort där den svenska folkbildningstraditionen har haft en stark betydelse för utvecklingen. Enligt Burman tog den svenska folkbildningen starka intryck av den nyhumanistiska bildningsuppfattningen men omfattade en starkare politisk dimension och ett nytt perspektiv där kunskapen också skulle användas i kampen för ett jämlikt samhälle.⁵

De svenska folkbiblioteken har vuxit fram ur en flora av bland annat sockenbibliotek (kopplade till skolväsendet) och föreningsbibliotek (knutna till studiecirkelverksamheter inom olika folkrörelser).⁶ I antologin *Styra eller stödja. Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år* sammanfattar biblioteks- och informationsvetaren Jenny Lindberg: ”Folkbibliotekens ideolo-

⁴ Anders Burman, ”Svar på frågan: Vad är medborgerlig bildning?”, i Burman (red.), *Våga veta! Om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv* (Huddinge: Södertörns högskola, 2011), s. 12-16.

⁵ Burman, ”Svar på frågan: Vad är medborgerlig bildning?”, s. 16-19.

⁶ Anders Frenander, ”Statens förhållande till folkbiblioteken, 1912-2012”, i Anders Frenander & Jenny Lindberg (red.), *Styra eller stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år* (Borås: Högskolan i Borås, 2012), s. 24. Vilken förankring framväxten av folkbibliotek hade i folkrörelserna är omdiskuterat, se till exempel s. 30-31.

giska grund och identitet kan sägas ha utvecklats inom den folkrörelse- och bildningstradition som i sin tur bottnar i tidiga upplysningstankar”.⁷ Hänvisningar till bibliotekens roll i folkbildningen var vanliga i propositioner och statliga utredningar under 1900-talet.⁸ Många etablerade politiker och andra samhällsengagerade poängterar att det var tillgången till allmänna bibliotek som möjliggjorde deras ”klassresor”. Det var här de fann möjligheten för personlig utveckling och att bilda sig.

Att klassificera all världens kunskap

I biblioteken återfinns resultaten av århundraden av vetenskapligt arbete i dokument som organiserats i samlingar.⁹ För att skapa överblick över dessa har man lagt ner stor möda på att systematisera dem. Ambitionen har varit att bygga universala system som ska kunna rymma all världens kunskap. De klassifikationssystem som styr uppställningen av bibliotekens boksamlingar vittnar om en närmast idealistisk kunskaps- och världsbild. Ett exempel är det genuint svenska system, SAB-systemet, som utvecklades ur praxis på svenska forskningsbibliotek 1921.¹⁰ Trots den universala ambitionen speglar SAB-systemet sin tillkomstperiod. 1921 såg världen annorlunda ut än idag. Många av dagens företeelser fanns ännu inte, världskartan var en annan liksom de vetenskapliga disciplinerna.

Biblioteks- och informationsvetaren Joacim Hansson har undersökt om SAB-systemet avspeglar sin tillblivelsetids ”ideolo-

⁷ Jenny Lindberg, ”Professionen tar form. Teknik och genus i fokus”, i Frenander & Lindberg (red.), *Styra eller stödja?*, s. 219.

⁸ Lindberg, ”Professionen tar form”, s. 52, 57.

⁹ Se till exempel Göran Bolin, ”Kulturinstitution, medium, arkiv. Bibliotekets symboliska betydelse i kultur och samhälle”, i Erland Jansson (red.), *En bok om böcker och bibliotek. Tillägnad Louise Brunes* (Huddinge: Södertörns högskola, 2009), s. 17.

¹⁰ SAB står för Sveriges Allmänna Biblioteksörening.

giska diskurs".¹¹ Han konstaterar att det går att läsa in normer och värderingar i systemets uppbyggnad. Ett exempel på den egocentriska synen på världen som återspeglas är klassifikationerna: Na, Nb och Nc som i tur och ordning står för Geografi; Europa, Norden och Sverige. Rent teoretiskt är dessa system i dag, i en internationell värld, omöjliga att upprätthålla, men samtidigt är önskan om att bibehålla kontrollen fortsatt stark, såväl från biblioteken som från deras användare. Hansson pekar på att trots att grunden i klassifikationssystemen numera anses obsolet så finns det en kvarhängande attraktion för dem.

Nåväl, även om det numera är orimligt att upprätthålla tron på att kunskap kan återges inom ramen för ett bibliografiskt klassifikationssystem, så är det uppenbart att forskare och bibliotekarer ännu attraheras av en sådan syn, som om den ingav dem någon sorts tröst i dagens oöverskådliga och svärgenomträngliga dokumentmiljöer.¹²

Det finns en attraktionskraft i en systematisk ordning. Den är trygg att klamra sig fast vid när utvecklingen rusar. Samma längtan efter det bestående syns inte sällan hos bildningsromantikerna och bekräftas med jämna mellanrum i tanken om att det ska finnas en kanon, en definierad och avgränsad mängd information som kan utgöra en stabil kärna från vilken bildandet utgår. Biblioteken har traditionellt sett genom sitt urval av litteratur och sina klassifikationssystem svarat upp mot en sådan roll.

När den första vågen av digitalisering slog över biblioteken var datoriseringen av kortkatalogerna ett prioriterat område. Denna form av digitalisering var en direkt överföring av ett gammalt system från analog till digital form. Det stora steget i

¹¹ Joacim Hansson, *Klassifikation, bibliotek och samhälle. En kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek"* (Göteborg: Göteborgs universitet, 1999).

¹² Joacim Hansson, "Knowledge Organization from an Institutional Point of View. Implications for Theoretical and Practical Development", *Progressive Librarian*, 2006:27, s. 36. Översättning: Joacim Hansson.

övergången till det digitala för biblioteken var tillgången till internet. Till en början valde man att betrakta internet som ett digitalt bibliotek och ryggmärksreaktionen var att ta kontrollen över och systematisera detta bibliotek på samma sätt som man gjort i århundraden. De tematiserade länksamlingar eller ämnesportaler, som biblioteken byggde kring millennieskiftet 2000, är exempel på detta. Inte sällan användes det välbekanta SAB-systemet som grund för ämnesindelningen.

I takt med internets snabba organiska flöde och sökmotorernas utveckling, har det blivit uppenbart att de strategier som tillämpats under tidigare förutsättningar inte var tillräckliga. Vi måste finna nya strategier för att hantera det som kan beskrivas som ett ”kaotiskt och obegripligt dokumentuniversum” och därmed bryta oss ur den idealistiska kunskapssyn som präglar många av våra system.¹³

Ett förändrat informationslandskap

Att navigera i dagens informationslandskap ställer delvis nya krav på bedömningen av den information som söks fram. Vårt fortsatta resonemang avgränsas här till textbaserad information med traditionell hemvist i ett bibliotek, även om vi är medvetna om att en stor del av informationen på internet utgörs av bilder, ljud, filmer och så vidare. Alla texter måste tolkas i ett sammanhang utifrån till exempel genre, aktualitet och utgivare.¹⁴

Vi beskrev tidigare bibliotekens ansatser att klassificera den information som finns på internet enligt vedertagna universal-

¹³ Hansson, ”Knowledge Organization from an Institutional Point of View”, s. 36.

¹⁴ Se Louise Limbergs genomgång av teoribildning om trovärdighetsbedömning och källkritik inom biblioteks- och informationsvetenskap: ”Fenomenet hur man bedömer en källas trovärdighet och tyngd har i biblioteks- och informationsvetenskap benämnts med termen kognitiv auktoritet.” Kognitiv auktoritet kan, enligt teoretikern Patrick Wilson, tillskrivas såväl personer som texter. Louise Limberg, *Att söka information för att lära. En studie av samspel mellan informationssökning och lärande* (Borås: Valfrid, 1998), s. 139-142.

system. I det arbetet fanns också en vilja till urval och avgränsning. Biblioteken, kanske främst folkbiblioteken, har haft, och har fortfarande, en inte okontroversiell roll som filter. Historikern Rasmus Fleischer har i flera sammanhang diskuterat bibliotekens roll som grindväktare och urvalsagenter. Han menar att bibliotekens urval i form av fysiska samlingar ger en materialiserad och överblickbar mängd att välja från. De kvaliteter det medför, menar han, kan inte simuleras i digitala medier.¹⁵ Fleischer är också kritisk till bibliotekens förhållningsätt till "det digitala biblioteket" och menar att prioriteringen av tillgång före urval leder till att det digitala biblioteket "negerar det selektiva biblioteket".¹⁶

Frågan är om det selektiva biblioteket ens är möjligt eller önskvärt i digital form. Vi menar att även om biblioteken gör ett urval av de digitala medier som köps in eller licensieras är det inte möjligt att selektera mer än en liten del i den stora informationsmängd som är tillgänglig. Biblioteken kan inte längre bygga sin auktoritet på att utöva en filterfunktion i form av urval och avgränsningar. Varken studenter eller forskare begränsar långre sitt sökande längre efter information till det som biblioteket valt ut. Biblioteken måste därför vara där användarna är för att vägleda dem i informationsflödet.¹⁷

¹⁵ Rasmus Fleischer, *Biblioteket* (Stockholm: Ink bokförlag, 2011), s. 50.

¹⁶ Fleischer, *Biblioteket*, s. 25.

¹⁷ Ett uppvaknande för biblioteken när det gäller unga forskares informationsökning var den studie som genomfördes med Lotta Haglund, Karolinska Institutets bibliotek, som projektledare 2006. Genom deltagande observation blev det uppenbart att de unga forskarna har Google som förstahandsval och sällan använder bibliotekets webbplats som start för sin informationssökning, se projektrapporten "Unga forskares behov av informationssökning och IT-stöd", KB:s webbplats. Se även Lotta Haglund, Per Olsson, The Impact on University Libraries of Changes in Information Behavior Among Academic Researchers: A Multiple Case Study, *The Journal of Academic Librarianship*, Volume 34, Issue 1, January 2008, Pages 52-59, <http://dx.doi.org/10.1016/j.acalib.2007.11.010>.

Vilka tendenser i utvecklingen av det vetenskapliga informationsflödet påverkar villkoren för biblioteken och dess användare? Vi menar att det inte räcker att hävda att det i princip handlar om att fortsätta hantera tidskrifter och böcker men nu i digital form.¹⁸ Traditionella publiceringsformer som vetenskapliga tidskrifter och monografier har visserligen flyttats över till den digitala miljön, men där existerar de tillsammans med nyare och snabbare kommunikationskanaler och gränserna blir alltmer otydliga.

Inom den vetenskapliga sfären utgör de bloggar allt fler forskare driver ett exempel på en av de nya publiceringsformer som saknar ett vedertaget filter i form av peer-review, förlag eller dylikt. Biblioteks- och informationsvetaren Sara Kjellberg har undersökt i vilka syften forskare bloggar. Två syften som hon lyfter fram är att sprida (vetenskapligt) innehåll och att uttrycka åsikter som sällan låter sig göras i annat akademiskt skrivande. Hon menar att möjligheten att sammanföra olika funktioner i ett redskap och att nå en bredare publik är det som motiverar forskarna att blogga.¹⁹

Bloggen som kan sammanföra både det personliga och det vetenskapliga uttrycket illustrerar en tendens att väletablerade strukturer upplöses. Kristensson Ugglå beskriver denna trend:

Det globala informationssystemet medför en horisontalisering av all kunskap, med konsekvensen att värderings- och kunskaps-

¹⁸ För en diskussion om utvecklingen av digitala medier med utgångspunkt i tryckta motsvarigheter betyder förståelsen och bedömningen av materialet, se Olof Sundin, Helena Francke & Jack Andersen "Materialitet och remediering: Konsekvenser för informationskompetens", i *Informationskompetenser. Om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker* (Stockholm: Carlsson, 2009).

¹⁹ Se vidare diskussion i hennes doktorsavhandling. Sara Kjellberg, *Forskarbloggar. Vetenskaplig kommunikation och kunskapsproduktion i bloggösfären* (Lund: Lunds universitet, 2010).

hierarkier vittrar bort så att kunskapen i allt högre grad kommer till oss osorterad.²⁰

Vi bör kontinuerligt diskutera vad som händer då den traditionella vetenskapen möter nya publiceringsformer och då våra fysiska samlingar möter det digitala informationsflödet. Den stora utmaningen ligger i att hantera och orientera sig i detta informationslandskap för att kunna stödja studenter och forskare.

En bildningsfilosofi för vår tids bibliotek

För att orientera sig i dagens informationslandskap krävs förmågan att tolka, värdera och kontextualisera informationen. Vi menar att ett bildningsbegrepp som bygger på den hermeneutiska kunskapstraditionen kan belysa de utmaningar och möjligheter som biblioteken har i ett längre perspektiv.²¹ Idéhistoriken och pedagogen Bernt Gustavsson utgår i sin essä *Bildning i vår tid* från de historiska föreställningar som ligger i bildningsbegreppet. Han lyfter fram den hermeneutiska kunskapstraditionen som ett sätt att närma sig tanken om bildning där tolkning och förståelse står i centrum. Detta angreppssätt bryter med den klassiska ”kanontradition” som bygger på föreställningen om att det finns en fast uppsättning skrifter som utgör måttstocken för vad en sant bildad människa ska ha läst och tagit till sig.²² Gustavsson ställer också frågan om hur man med ett hermeneutiskt angreppssätt på bildning kan förhålla sig till vårt kulturarv. Han hävdar att man i tolkningsprocessen står i kontakt med det förflutna:

²⁰ Bengt Kristensson Uggla, *Gränspassager. Bildning i tolkningens tid* (Stockholm: Santérus, 2012), s. 36.

²¹ För en diskussion om hermeneutiken som grund i forskning inom disciplinen biblioteks- och informationsvetenskap, se Joacim Hansson ”Hermeneutics as a Bridge between the Modern and the Postmodern in Library and Information Science”, *Journal of Documentation*, 2005 vol. 61.

²² Bernt Gustavsson, ”Bildning i vår tid” (Stockholm: Högskoleverket), s. 2.

Vissa berättelser har genom att de skrivits ned blivit till en allmän egendom, som alla kan ta del av. Vilka dessa berättelser är skiljer sig åt beroende på människors bakgrund och egna erfarenheter. Vi söker sådant som talar till oss och som berikar vår egen tolkning av världen.²³

Kristensson Uggla vill med ett tolkningsmedvetet bildningsbegrepp förskjuta fokus från försöken att etablera en kanon, eller att en individ ska bära med sig stora mängder lärdom. En samtida bildningsfilosofi handlar om att hantera perspektivrikedom och tolkningskonflikter. Han beskriver det så här:

Den som kan sägas vara bildad är med andra ord en person som äger en förmåga att korsa etablerade gränser, som kan tänka i nya och oväntade banor, navigera på okända vatten och vara hemmastad i skilda världar.²⁴

Kristensson Uggla menar att det finns ett behov av att tolka begreppet bildning på nytt för att skapa ”en bildningsfilosofi för vår egen tid”. Den idealistiska metafysik som han menar att våra viktigaste bildningstraditioner bygger på framstår idag som främmande. Han anser i stället att en bildningsfilosofi för vår egen tid ”handlar om ett bildningsprojekt utan stabilt ursprung, absolut kunskap eller teologiska garantier”.²⁵

För att vara en relevant bildningsinstitution i samtiden måste vi som bibliotek våga tänka i nya banor och ge oss ut på okända vatten.

Informationskompetens eller bildningsprocess?

En viktig uppgift för universiteten och högskolorna är att utbilda studenter så att de utöver att få kunskaper i sina respektive ämnen utvecklar förmågor och färdigheter att hantera informationsflödet. I högskolelagen formuleras detta på följande sätt:

²³ Gustavsson, ”Bildning i vår tid”, s. 6.

²⁴ Kristensson Uggla, *Gränspassager*, s. 14.

²⁵ Kristensson Uggla, *Gränspassager*, s. 18.

Utbildning på grundnivå skall utveckla studenternas

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, och

– beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen, och
- utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området.²⁶

I dessa formuleringar ser vi en tydlig pedagogisk roll för universitets- och högskolebiblioteken, både som stöd till lärarna och som medverkande i undervisningen. Studenterna är ofta vana vid att använda webben som informationskälla men inte alltid i att orientera sig i de nya kunskaphierarkierna. Idag är undervisning en självklar praktik på högskole- och universitetsbiblioteken. Här har utvecklingen gått från traditionella biblioteksintroduktioner (som ibland benämnts som bibliotekskunskap) till integrerade undervisningsinslag i kurser och program som är relaterade till tydliga lärandemål i kurs- och utbildningsplaner.

Givet de nya förutsättningarna för informationsökning och för bibliotekens pedagogiska roll på lärosätena vill vi nu tillämpa den samtida tolkande bildningsfilosofi som Kristensson Ugglå utvecklar nedan:

Den nya informationsgeografi som globaliseringen fört med sig gör således tolkningskapacitet till en nyckelkompetens också för den samtida bildningsfilosofi. Bildningen förutsätter med andra ord tolkningen som en förmåga till selektion (det mesta måste väljas bort, annars väntar endast förvirring), värdering (i en tid då kunskaphierarkierna eroderar måste man själv utveckla en omdömesförmåga), meningsbildning (mängden av informationsfragment måste sättas samman i meningsfulla sammanhang för att man skall förstå hur världen hänger samman) och

²⁶ Högskolelagen, 1 kap. 8§ (1992:1434).

slutligen användning (i enlighet med kunskapsteorins praktiska användning så är det först när vi använder kunskap som det visar sig om vi verkligen har förstått).²⁷

Hur kan Kristensson Ugglas begrepp selektion, värdering, meningsbildning och användning omsättas i praktiken på universitets- och högskolebibliotekens pedagogiska verksamhet? Vilken innebörd lägger vi i begreppen och i vilka sammanhang blir de relevanta?

I begreppet *selektion* ser vi aspekter som: val och motivering av sökmetoder, sökverktyg och informationskällor samt val och kombination av sökord. Sammantaget hjälper detta i bästa fall studenten att få en hanterlig mängd relevant litteratur och information att arbeta vidare med.

I detta skede i processen vävs ofta en första *värdering* in, då användaren ska bedöma relevans gällande till exempel vetenskaplig publikationstyp, författare, ämne och annat som hänger samman med studentens frågeställningar. Det kan handla om att ringa in tidigare forskning inom området, att förstå i vilket sammanhang litteraturen och informationen är skapad och för vem.

Meningsbildning är i detta sammanhang nära kopplat till *användning* av litteratur och information och en läs- och skrivprocess. Information och litteratur måste bearbetas av studenten och integreras med tidigare förvärvade kunskaper, färdigheter och förmågor för att bli meningsfull.

Hur kan tydligare konkretiseras i vår verksamhet på universitets- och högskolebiblioteken? Hur kan vi arbeta för att tillsammans med lärare och i annan stödjande verksamhet integrera ett tolkande bildningsperspektiv i utbildningarna? Utgångspunkten för detta bör vara de generella färdigheter som beskrivs i högskolelagen och som i mångt och mycket kan kännas igen i Kristensson Ugglas resonemang.

Universitets- och högskolebiblioteken har relaterat dessa förmågor till begreppet informationskompetens som är en över-

²⁷ Kristensson Ugglå, *Gränspassager*, s. 35-36.

sättning från engelskans *information literacy*. Begreppet har sitt ursprung inom näringslivet och myntades 1974 i en rapport om framtida kompetensbehov i USA. Som en student uttrycker det:

Jag upplever att jag hela tiden blir snabbare på att scanna av en text och bedöma om den är relevant för mig. Det har mycket att göra med att jag läser texter på ett annorlunda sätt nu än tidigare [...]. Att kolla referenser, bedöma författarens tillförlitlighet, titta på teoretiskt perspektiv med mera är saker som jag definitivt lärt mig och utvecklat [...].²⁸

En rad olika nätverk för yrkesverksamma bibliotekarier arbetar sedan länge med att främja intresset för begreppet *information literacy* i synnerhet inom olika utbildningsinstitutioner.²⁹

För att uppnå de mål som uttrycks i högskolelagen strävar universitets- och högskolebiblioteken efter att utveckla undervisningsinslag som ska vara integrerade i den ordinarie ämnesundervisningen. Vi arbetar för att det ska finnas lärandemål för dessa aktiviteter och att undervisningen sker i samband med autentiska uppgifter. Det betyder även att progression och fördjupning måste tydliggöras inom och mellan utbildningsnivåerna: grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. Detta öppnar för ett närmare samarbete mellan lärare och bibliotekarier. Att bibliotekarier blir mer delaktiga i den praktik, den akademiska disciplin, inom vilken undervisningen bedrivs är något som universitetsbiblioteken bör eftersträva, menar flera forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap.³⁰ Vi menar även att det

²⁸ Citatet är hämtat från en studentuppgift från delkursen Uppsats i kursen Etnologi C med inriktning på kulturell mångfald i Europa på Södertörns högskola.

²⁹ För utförligare och vidare läsning om begreppet informationskompetens, se Louise Limberg, Olof Sundin & Sanna Talja, "Teoretiska perspektiv på informationskompetens", i Hedman & Lundh (red.), *Informationskompetenser*, s. 36-65.

³⁰ Se till exempel, Limberg, Sundin & Talja, "Teoretiska perspektiv på informationskompetens"; Ola Pilerot, "Högskolestudenters informationskompetens", i Hedman & Lundh (red.), *Informationskompetenser*; Olof Sundin,

handlar om att flytta fokus från informationssökning till informationsanvändning, från informationskompetens till akademiskt skrivande och bildning.

Högskoleverket genomförde 2009 en förstudie som innehöll intervjuer med lärare och studenter vid en lärarutbildning, en läkarutbildning och en juristutbildning som visade att bildningsbegreppet inte explicit beskrivs i kurs- och utbildningsplaner. Det fanns dock perspektiv och inslag som var möjliga att härleda till Högskoleverkets sätt att definiera bildningsbegreppet, där till exempel kritiskt tänkande, reflektion och kommunikationsförmåga ingick. Även ett samtidsperspektiv betonades i definitionen. Förstudien visade att lärarna i allmänhet var mycket medvetna om bildningsbegreppet medan studenterna inte alltid var det och att de inte heller alltid uppfattade begreppet som lika relevant som lärarna.³¹

Att beskriva och göra utbildningarnas implicita bildningsmål tydliga för studenterna med inriktning på att förhålla sig kritiska till vår tids stora frågor som samhällsutvecklingen, teknologin och miljön kan säkert utvecklas. Bildningsbegreppet behöver för den skull inte normeras eller låsas in utan bör i stället utvecklas i relation till utbildningar och forskningen och samtidigt förankrad i sin samtid för att vara relevant för studenterna.

Wikipedia – ett gränssnitt för bildning?

För forskning och utbildning handlar det om att hitta hållbara lösningar och förhållningssätt vid användningen av nya digitala tjänster, medier och informationskällor. Wikipedia är likt bloggen ett exempel på den tendens till horisontalisering av kunskap och upplösande av värderings- och kunskaps hierarkier som

”Webbaserad användarundervisning: ett forum för förhandlingar om bibliotekariers professionella expertis”, *HumanIT.*, 7:3, s. 109-168, 2005; <<http://etjanst.hb.se/bhs/ith/3-7/os.pdf>> [hämtad 2013-02-18].

³¹ Per Gunnar Rosengren, *Att fånga bildning* (Stockholm: Högskoleverket, 2009), <<http://www.hsv.se/download/18.211928b51239dbb43167ffe971/0924R.pdf>> [hämtad 2013-02-02].

Kristensson Ugglan beskriver. Wikipedias rötter kan spåras tillbaka till upplysningstidens idéer, vars tankar gick ut på att låta de bildade i samhället upplysa medborgarna och att all vetenskaplig kunskap skulle organiseras. Denna bildningstanke gav upphov till de första moderna encyklopedierna på 1700-talet och Wikipedia kan sägas verka i samma tradition. Så här skriver Jimmy Wales, en av Wikipedias grundare:

Wikipedia är den femte största webbplatsen i världen och når 450 miljoner människor varje månad, med flera miljarder sidvisningar. [...] Wikipedia är något speciellt. Det är som ett bibliotek eller en allmän park. Det är som ett tempel för tänkande.³²

Hur skiljer sig då detta digitala uppslagsverk från andra encyklopedier? Det är gratis, fritt tillgängligt för alla på webben. Skillnaden handlar främst om hur artiklar skrivs, kvalitetsgranskas och publiceras.

Wikipedia bygger på interaktivitet och samarbete mellan alla som bidrar. Kontrollen av innehållet i texterna som annars alltid görs innan publicering sker här i stället i efterhand, det vill säga av läsarnas egna källkritiska värderingar, men även av de olika användarnas granskning och kontroll av varandras texter. Det finns ingen egentlig redaktion knuten till uppslagsverket. Det kvalitetsgranskas i stället direkt av användarna.

Samlingsnamnet webb 2.0 brukar användas för att kategorisera denna typ av webbtjänster och verktyg för kommunikation och samarbete.³³ Nya digitala informationskällor på webben utmanar användarna att förhålla sig källkritiskt på delvis andra sätt än tidigare. Att alla kan bidra är en demokratisk tanke – men

³² https://donate.wikimedia.org/w/index.php?title=Special:FundraiserLandingPage&country=SE&uselang=sv&utm_medium=sidebar&utm_source=donate&utm_campaign=C12_sv.wikipedia.org [hämtad 2013-02-05].

³³ Tim O'Reilly, "What Is Web 2.0. Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software" (2005-09-30) <<http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>> [hämtad 2013-02-27].

uppslagsverket speglar också ett samhälle med alla dess intressekonflikter och maktanspråk.

Kritiken mot Wikipedia har ökat i takt med dess växande popularitet. En bidragande orsak är att Google ofta rankar artiklar i uppslagsverket högt i sökresultaten. Vem är det då som skriver i Wikipedia och vilka konsekvenser får detta? I en undersökning som gjordes 2010 framgick det att medelskribenten är en man från Europa eller USA som är 25-35 år gammal.³⁴ Detta har medfört en trovärdighetsproblematik för Wikipedia då artiklar om och av kvinnor har varit och är underrepresenterade. Ett medvetet källkritiskt förhållningssätt till information och till de verktyg – sökmotorer, databaser och digitala uppslagsverk – som används för att hitta relevant information är centralt för alla som använder internet för informationssökning.

Vi vill betona vikten av att inkludera digitala informationskällor som Wikipedia i undervisningen. Snarare än att avråda från att använda dem i utbildningssammanhang bör man ge studenterna tillfälle att pröva deras trovärdighet och diskutera hur sådana informationskällor kan användas i olika perspektiv, till exempel i ett genusperspektiv.³⁵

Wikipedia kan med fördel också användas som ett stöd för akademisk skrivande där informationssökning, informationsanvändning och värdering ingår. Ett exempel som visar på detta är ett samarbete mellan biblioteket och Johan Rönby som är professor och lärare i ämnet marinarkeologi på Södertörns högskola.

³⁴ Se Ruediger Glott, Philipp Schmidt & Rishab Ghosh, *Wikipedia Survey. Overview of Results (UNU-MERIT, March 2010)* <http://www.wikipedia-survey.org/docs/Wikipedia_Overview_15March2010-FINAL.pdf>, [hämtad 2013-04-19].

³⁵ Se till exempel Jan Hjalmarsson, "Wikipedianer. Om Wikipedia i undervisningen", i Birgitta Andersson & Anna Lyngfelt (red.), *Pedagogiskt arbete i teori och praktik. Om bibliotekariens roll för studenters och doktoranders lärande* (Lund: Btj, 2009), s. 123-136 och Ann-Louise Larsson, "Informationssökning – en del av kunskapsbildningen", i Martin Stigmar (red.), *Högskolepedagogik. Att vara professionell som lärare i högskolan* (Stockholm: Liber, 2009), s. 123-144, Sundin, Francke & Andersen, "Materialitet och remediering", s. 192-196.

I denna delkurs skulle studenterna individuellt söka relevant marinarkeologisk litteratur och information. De skulle även skriva en gemensam artikel om ämnet marinarkeologi direkt i Wikipedia eftersom en sådan saknades i uppslagsverket. Studenternas texter berörde olika delar av ämnet och de granskades först av läraren och diskuterades därefter på ett seminarium innan de till sist sattes samman och publicerades på Wikipedia.³⁶ Långt senare berättade en av studenterna från marinarkeologikursen att hon efter kursens slut fortsatt att skriva och förbättra artikeln på sin fritid.

En bidragande orsak till det var säkert att deras skrivuppgift var på riktigt, och inte en inlämningsuppgift som efter respons hamnar i något lokalt arkiv på högskolan, utan en artikel som finns tillgänglig på en av världens mest besökta webbplatser. Kanske hade också ett engagemang väckts hos studenten för något utöver att klara sina studier. Eller så gjorde hon det av den enkla anledningen att det är möjligt i ett öppet uppslagsverk? Det handlar om såväl ett bildningsprojekt för studenten som en samverkan med det omgivande samhället, i den allmänna park som Wikipedia ibland beskrivs som – en samverkan för att ge kunskap åt alla. Wikipedia används på detta sätt i högre utbildning, inte bara på Södertörns högskola, utan på flera andra lärosäten – såväl nationellt som internationellt.

I ett försök att beskriva bildning i ett postmodernt, teknologiskt samhälle använder den norske filosofen Lars Løvlie begreppet teknokulturell bildning med vilket han menar att bildning idag kan beskrivas som ett gränssnitt där självet och kulturen möts, där gränssnittet står för övergång och rörelse.³⁷ Løvlie tolkar de nya mediernas gränssnitt som en möjlighet till kommunikation

³⁶ Se studenternas artikel om Marinarkeologi i Wikipedia <<http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Marinarkeologi&action=history>> [hämtad 2013-03-01].

³⁷ Løvlie, ”Teknokulturell bildning”, s. 153-154.

och möten som kan bidra till att främja den klassiska bildningens mål; en fri interaktion mellan självet och världen.³⁸

Av den klassiska bildningens tre element – självet, lärostoffet och transformationen - blir transformationen det pedagogiskt centrala elementet. Självet och stoffet förblir visserligen viktiga instanser i bildningen. Men bildningens dynamik finns i gränssnitten [...].³⁹

Wikipedia utgör ett nytt sådant gränssnitt som skapar förutsättningar för att utveckla den nyckelkompetens som Kristensson Uggla sammanfattat i begreppen selektion, värdering, meningsbildning och användning. Vi menar att biblioteket dels utgör ett gränssnitt i form av en studiemiljö med ett inspirerande kulturarv att förhålla sig till, och dels har en pedagogisk uppgift gentemot studenterna då de ska orientera sig i det vetenskapliga informationsflödet.

Avslutande ord

Biblioteket som institution har, ur ett historiskt perspektiv, en stark roll i bildningsprocessen, och även haft ett tydligt symbolvärde för kunskap och bildning. Huvuduppgiften har traditionellt sett bestått i att samla, bevara och förmedla litteratur och information. Inte minst folkbiblioteken kan här ses i en inkluderande, demokratisk tradition där alla oavsett bakgrund fått tillgång till litteratur, information och möjlighet till personlig bildning. Dessa värden och denna tradition bär biblioteken med sig in i ett nytt informationslandskap.

Biblioteksbyggnaden med tillgång till böcker, tidskrifter, teknik och studiemiljö och bibliotekets webbplats med information, sökverktyg och elektroniska medier utgör på olika sätt ett gränssnitt i lärande- och bildningsprocessen. Överföringen av vetenskaplig litteratur och information till webben och sambandet till

³⁸ Løvlie, "Teknokulturell bildning", s. 159-163.

³⁹ Løvlie, "Teknokulturell bildning", s. 163.

andra genrer medför en pågående uppluckring av tidigare hierarkier och auktoriteter, vilket Wikipedia är ett tydligt exempel på. I forsknings- och utbildningssammanhang aktualiseras frågor kring trovärdighet och relevans i och med framväxten av användargenererade digitala tjänster, medier och informationskällor.⁴⁰

Forskare kan välja att kommunicera sin forskning i mer traditionella medier eller via snabbare kanaler som bloggar och andra sociala medier. Vi ser att de förmågor som Kristensson Uggla lyfter fram som centrala i en tolkande bildningsprocess, nämligen förmågorna till selektion, värdering, meningsbildning och användning av information, stämmer överens med vårt pedagogiska utvecklingsarbete vid Södertörns högskolebibliotek. Detta innebär för oss, liksom andra universitets- och högskolebibliotek, att det pedagogiska arbetet och mötet med studenterna står i fokus och blir en viktig del av studenternas bildningsprocess. Är då förmågorna till selektion, värdering, meningsbildning och användning överförbara från ett utbildningssammanhang till yrkeslivet eller till andra vardagliga situationer? Ja, till stor del är dessa förmågor användbara i vårt informationssamhälle.

Vår tids horisont för diskussion om vilket slags kunskap som kan förändras, bilda och omforma människan så att hennes potential utvecklas är inte exklusivt knuten till litterära salonger eller akademiska lärosalar, utan nära förknippad med vårt vardagliga förhållande till medier och informationsteknologier – den bestäms av globaliseringens logik.⁴¹

Det globaliserade informationslandskapet kan inte kontrolleras men väl tolkas och omtolkas i en tradition och i ett sammanhang. Det akademiska biblioteket står för traditionen men också för förnyelsen. Det utgör en fortsatt viktig och central lärandemiljö på ett universitet eller högskola och det bidrar till att skapa förutsättningar för bildning.

⁴⁰ Se vidare resonemang i Limberg, Sundin, & Talja, ”Teoretiska perspektiv på informationskompetens”, s. 60-62.

⁴¹ Kristensson Uggla, *Gränspassager*, s. 22.